

Крайнова Тетяна Іванівна

Громадська організація «Міждисциплінарний інститут розвитку»

ВІД ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ – ДО ІНКЛЮЗИВНОЇ ГРОМАДИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО РОЗВИТКУ РОЗШИРЕНОГО ІНКЛЮЗИВНОГО ПРОСТОРУ.

В статті відзначаються особливості переходу від інклюзивної освіти до інклюзивного розвитку українського суспільства. Також висвітлюється актуальність формування розширеного інклюзивного простору, намічаються перші етапи його створення для дітей з особливими потребами та батьків.

Ключові слова: *інклюзивна освіта, розширений інклюзивний простір, міждисциплінарна підтримка.*

Проблема, її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. 5 червня 2017 року Президент України підписав Закон про інклюзивну освіту. Згідно з цим законом діти з особливими освітніми потребами матимуть змогу навчатися разом з іншими дітьми в звичайних класах загальноосвітніх учбових закладів. Ця подія не залишає байдужими нікого: ні владу і вчених, ні директорів шкіл, педагогів, психологів, ні батьків дітей з особливими потребами, ні батьків дітей з типовим рівнем розвитку. Проблема інклюзивної освіти увійшла практично в кожну сім'ю. Нажаль, значна частина дітей з особливими потребами прийдуть до звичайної школи вже з ускладненим психологічним досвідом, який був сформований травмою соціального відчуження з боку оточуючих. Батьки цих дітей мають не менш важку психологічну та соціальну історію. Крім того, подальший посттравматичний розвиток цих людей в найближчі часи буде проходити в умовах важко передбачуваних культурно-соціальних змін та в умовах катастрофічного падіння економічного рівня багатьох українських сімей. Ці обставини ускладнюють інклюзивні процеси, як в конкретному освітньому середовищі так і в українській громаді в цілому, створюючи передумову травмопотейнішого середовища. Стає очевидним, що пильної уваги вимагає не тільки інклюзивна освіта, а й всеосяжний інклюзивний розвиток громади. Попередній аналіз найбільш ефективних шляхів розвитку інклюзивних процесів в громаді призводить до ґрунтового висновку: інклюзивний розвиток є неможливим в межах одного напрямку, наприклад, в

загальноосвітньому шкільному просторі. Цей розвиток потребує консолідованої роботи багатьох організацій: співпраці департаментів міської ради, районних та обласних державних адміністрацій, міждисциплінарного наукового об'єднання, активної участі громадських організацій з різноманітними видами діяльності, благодійних фондів та інших. Пошук підходів до інклюзивного розвитку української громади є важливим питанням як європейської інтеграції, так і формування загальнолюдських цінностей. Наступає час практичного випробування не тільки української держави, а й всієї нашої громади на людяність, чуйність, взаєморозуміння, соціальну мудрість та високий рівень творчості у вирішенні цих питань.

Аналіз публікацій (виділення невирішених проблем).

Дослідження інклюзивних процесів в нашому суспільстві українськими науковцями у своїй більшості стосуються інклюзивної освіти. Це такі автори, як С. Богданов, Г. Гаврюшенко, А. Колупаєва, Н. Найда, Н. Софій, І. Яромщук та інші. Що стосується розвитку позашкільної освіти дітей з особливими потребами, то Україна робить свої перші практичні кроки по її впровадженню.

Разом з тим, відмічаючи важливість і актуальність вирішення конкретних питань інклюзивної освіти (питання законодавства, фінансування, кадрові питання, формування змісту інклюзивної освіти, пристосування приміщення та багато інших), слід констатувати факт практичної відсутності теоретичних матеріалів та практичних розробок міждисциплінарного підходу до розширеного інклюзивного розвитку. Такий підхід передбачає творчу практичну та наукову взаємодію психологів, педагогів, соціальних працівників, медиків, фахівців культури та мистецтва, представників СМІ та інших спеціалістів з метою створення *розширеного інклюзивного простору*, який включає в себе не окремий соціальний фрагмент, а єдину інклюзивну громаду.

Ціль статті – висвітлити актуальні питання розвитку розширеного інклюзивного простору української громади шляхом міждисциплінарної науково-практичної підтримки в співпраці з громадськими організаціями та місцевою владою, а також намітити перші етапи його практичного формування.

Вклад основного матеріалу, обґрунтування результатів досліджень. Для більш глибокого розуміння вищезазначених актуальних питань слід зазначити, що *базовою платформою інклюзивного процесу є індивідуальне розуміння кожної дитини*: її потреб, рівня психічного розвитку, та способу взаємодії з оточенням, тобто задоволення потреб дітей усіх груп та категорій, включаючи дітей типового рівня розвитку, які навчаються в інклюзивних класах, та розвиваються в інклюзивних позашкільних групах. Також слід

уточнити, що *провідною парадигмою інклюзивного розвитку є розуміння приймаючого середовища, як простору, який активно змінюється* (на відміну від інтеграції, де система в цілому лишається незмінною) та реагує на індивідуальні складні ситуації своїм подальшим розвитком.

Міждисциплінарний підхід до розвитку розширеного інклюзивного простору передбачає творче об'єднання фахівців різних напрямків. Таким чином, *перший етап* у цьому процесі – це формування цілісної міждисциплінарної концепції взаємодоповнюючих професійних дій, які спрямовані на пошук найбільш ефективних шляхів розвитку інклюзивних процесів. Ця концепція може бути сформована на науково-практичних семінарах, конференціях, в дискусійних групах, таких як «Майданчик розуміння», «Зустріч ідей» та інших. Результатом першого етапу має бути створення стійкої методологічної бази формування розширеного інклюзивного простору.

Другий етап – це пошук та об'єднання матеріально-технічного ресурсу. Дуже важливою є умова гарантованої стабільності інклюзивного приймаючого простору. Тому доцільно мати своєю базою загальноосвітні школи та дошкільні заклади із статусом інклюзивних, соціальні територіальні центри, робота яких включає інклюзивну парадигму, некомерційні медичні заклади, державні інститути, які зацікавлені в науково-дослідницькій роботі та в практичній базі для студентів-волонтерів.

Третій етап включає в себе підвищення кваліфікації спеціалістів, які працюватимуть в інклюзивному напрямку (або набір тих, хто таку кваліфікацію вже має). Він включає теоретичний матеріал, додаткові діагностичні критерії, розгляд практичних випадків.

Теоретичний блок містить інформацію про типовий розвиток дітей і дає знання про специфіку розвитку дітей з особливими потребами. Також в нього входить інформація про особливості взаємодії дітей цих двох груп, тобто, про особливості взаємодії дітей з різними типами психічної або фізичної організації, емоційне та мотиваційне підґрунтя взаємного розвитку дітей в інклюзивному просторі.

Діагностичні критерії є додатковими, тому, що основний висновок про стан дитини з особливими потребами дає психолого-медико-педагогічна комісія. Але додаткове діагностування має дуже велике значення, по-перше, для більш глибокого розуміння ефективних шляхів розвитку в інклюзивному середовищі кожної окремої дитини з особливими потребами, по-друге, для діагностування можливостей до спілкування дітей типового рівня розвитку з дітьми

першої групи. Наприклад, діти з особливими освітніми потребами мають висновок психолого-медико-педагогічної комісії: «Затримка психічного розвитку». Але додаткове діагностування потребує більш детальної інформації про характер обумовленості цієї затримки. Згідно з цим виділяється чотири категорії дітей, кожна з котрих потребує індивідуального розуміння: категорія з конституційною зумовленістю ЗПР, категорія з соматичною зумовленістю ЗПР, категорія з психічною зумовленістю ЗПР та категорія церебрально-органічного характеру ЗПР. Подальше поглиблення діагностичної картини здійснюється в міждисциплінарній взаємодії психолога, педагога, керівника гуртка та інших спеціалістів у напрямку з'ясування характеру відносин з батьками, з іншими оточуючими людьми, а також у напрямку досліджень психічних новоутворень, які були сформовані дитиною та сім'єю як захисний засіб. Таким чином, поглиблений психолого-педагогічний діагностичний підхід до дітей з особливими потребами, які навчаються у звичайних класах загальноосвітніх шкіл та здобувають розвиток у позашкільних розвиваючих групах, дає змогу реалізувати інклюзивний принцип індивідуального розуміння кожної дитини.

Розгляд практичних випадків – це ще один блок третього етапу. Він дає змогу спеціалістам різних напрямків побачити своє місце в інклюзивному розвитку системи відносин як з дітьми, їх батьками, так і зі своїми колегами, а також підвищити свій професійний рівень та побачити перспективу.

Четвертий етап формування розширеного інклюзивного простору включає в себе підготовку сприятливого психологічного середовища для розвитку дітей обох груп (дітей з особливими потребами і дітей з типовим рівнем розвитку), а також для розвитку їх сімей. Звертаючись до наукових публікацій стосовно розвитку інклюзивної освіти, бачимо, що науковці, педагоги, шкільні психологи та інші найбільш впливовими на розвиток інклюзивної освіти факторами називають фінансове, нормативно-правове, методичне та дидактичне забезпечення, а також кадрові питання, питання доступності та пристосування загальноосвітніх закладів, міжвідомчу співпрацю. Що стосується формування психологічно сприятливого середовища, то ми здебільшого зустрічаємо фразу: «повинно бути створено». «Людяність», «добррозичливість», «чуйність», здатність учнів співпереживати, відгукатися на потреби дітей з особливостями розвитку є для багатьох авторів самоочевидним фактом. Але дійсність показує нам інше. Так батьки дітей з особливими потребами, спираючись на реальний стан справ, більш занепокоєні тим, чи не зустрінуть їхні діти «негативне ставлення з боку вчителів ЗОШ, батьків здорових дітей, та самих дітей... Батьки намагаються вберегти

своїх дітей від психологічних травм і не хочуть, аби вони виконували роль «тренажерів» для формування суспільної толерантності» [1]. Таким чином, формування психологічного середовища, сприятливого для розвитку в розширеному інклюзивному просторі, як дітей з особливими потребами, так і дітей типового рівня розвитку є дуже важливим питанням, яке потребує окремої міждисциплінарної уваги. Але в межах цієї статті слід зауважити, що оскільки *базовою* платформою інклюзивного процесу є індивідуальне розуміння кожної дитини, індивідуальний підхід до дітей з типовим рівнем розвитку також стає обов'язковим. Так, психічна здатність приймати достатньо складне навантаження в співпраці з дітьми, які мають особливості розвитку є не в кожного з них. Діагностична складова у відношенні до цих дітей повинна бути спрямована на виявлення рівня їх психічної стійкості у відношенні до менш розвинутих, або регресивних психічних станів однокласників. Цей підхід дасть змогу виділити серед дітей типового рівня розвитку таких, які визначально готові до інклюзивного спілкування без загрози для свого психічного рівня, дітей, які можуть бути підготовлені до такої взаємодії, та дітей, які категорично не готові та не мають стійкої психічної бази до підготовки в найближчий час до взаємодії у межах інклюзивної парадигми. Діти останньої групи потребують обов'язкового психологічного та педагогічного захисту від регресивної динаміки розвитку, від ідентифікації з травматично сформованою психічною організацією та від інших травмопотенційних ситуацій.

П'ятий етап формування та розвитку розширеного інклюзивного простору включає в себе безпосередньо спільне навчання та розвиток дітей з особливими потребами та дітей з типовим рівнем розвитку в інклюзивних класах та в позашкільних розвиваючих інклюзивних групах. Як інклюзивна освіта (домінуючий – когнітивний розвиток), так і інклюзивні позашкільні групи (домінуючий – комунікативний, емоційний, культурний, спортивний розвиток та розвиток здоров'я) являють собою єдине скоординоване соціальне середовище, яке обумовлене співпрацею загальноосвітніх шкіл, дошкільних закладів, соціальних територіальних центрів, некомерційних медичних закладів, державних інститутів, культурних, спортивних центрів та інших організацій, а також високопрофесійним міждисциплінарним науковим супроводом в партнерстві з громадськими організаціями та місцевими органами влади.

Висновки, перспективи. Проблеми та труднощі, які виникають в розвитку інклюзивної освіти в Україні свідчать про актуальність подальшого розширення інклюзивного приймаючого середовища. Міждисциплінарна наукова консолідація, співпраця науковців з фахівцями, які практично втілюють інклюзивну парадигму в шкільне

навчання та в позашкільний розвиток дітей, співпраця з громадськими організаціями та продуктивне партнерство з місцевими органами влади – все це є запорукою того, що інклюзивний розвиток українського суспільства принесе більш успіхів, ніж розчарування, буде живим творчим процесом, а не формальною імітацією цих важливих процесів.

В цій статті були намічені лише перші кроки по створенню в Україні розширеного інклюзивного простору для дітей та їхніх батьків. Подальший розвиток потребує більш ґрунтовних підходів, тісної взаємодії наукових досліджень, практичних дій, міжвідомчої кооперації та вивчення досвіду інклюзивного розвитку суспільства в інших країнах.

Література

1. Інклюзивна освіта в Україні: здобутки, проблеми та перспективи. Резюме аналітичного звіту за результатами комплексного дослідження. Червень 2011-січень 2012. – С. 12 // Режим доступу: eura.org.ua/.../Інклюзивна_освіта_Резюме-звіту_Ukr1.doc

2. Колупаєва А. А. Навчальний курс «Вступ до інклюзивної освіти» / А. А. Колупаєва, С. М. Єфімова. – К., 2010. – 20 с.

3. Основи інклюзивної освіти: навч.-метод. Посібник / А. А. Колупаєва, О. М. Тараненко, І. О. Білозерська та ін.; за заг. ред. А. А. Колупаєвої. – А.С.К., 2012. – 259 с.

4. Софій Н. З. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навч.-метод. посіб. / кол. Авторів: А. А. Колупаєва, Ю. М. Софій та ін.; за аг. Ред.. Л. І. Даниленко. – К., 2007. – С. 128.

Татьяна Крайнова. От инклюзивного образования – к инклюзивному обществу: актуальные вопросы междисциплинарного развития расширенного инклюзивного пространства.

В статье отмечаются особенности перехода от инклюзивного образования к инклюзивному развитию украинского общества. Также освещается актуальность формирования расширенного инклюзивного пространства, намечаются первые этапы его создания для детей с особенными потребностями и их родителей.

Ключевые слова: инклюзивное образование, расширенное инклюзивное пространство, междисциплинарная поддержка.

Tatyana Krainova. From inclusive education – to inclusive society: the topical issues of interdisciplinary development of an expanded inclusive space.

Features of the transition from inclusive education to inclusive development of Ukraine society are noted in the article. The urgency of the formation of an expanded inclusive space is also covered. The first stages of its creation for children with special needs and their parents are planned.

Keywords: *inclusive education, expanded inclusive space, interdisciplinary support.*

Стаття надійшла до редакційної колегії 31.10.2017

Інформація про автора:

Крайнова Тетяна Іванівна – Голова Правління, Громадська організація «Міждисциплінарний інститут розвитку», соціальний центр «Сім'я».